

Benedek Elek laudációja a Magyar Örökség-díj odaítélésekor

Megérdemli Benedek Elek, hogy egy kicsit többször emlegessük születésének 150., halálának 80. évfordulóján. Véletlenül az ünnepség a Benedek Elek vezette székely írók budapesti bemutatkozásának 80. kerek évfordulójának hete: 1929. márc. 17-én a Zeneakadémia nagytermében adta át – mint bevezetőjében megfogalmazta – budapesti közönségét székely író fiainak, 18-én a Magyar Rádióban olvastak fel, 20-án Cegléd, 21-én Szeged, 23-án Debrecen a magyarországi körút állomásai. A csapatban rajta kívül ott volt a költő Bartalis János és Szentimrei Jenő, novellát Kacsó Sándor, Nyíró József és Tamási Áron olvasott fel, Ferenczy Zsuzsi székely népballadákat énekelt Bartók és Kodály feldolgozásában.

Nem volt túl sok szerencséje Benedek Eleknek sem a kortárs, sem a későbbi korok irodalomtörténészeivel, egy kicsit mintha kilógott volna mindenik előre kimódolt skatulyából. Nem volt elég modern, sem kellőképpen népnemzeti modorú, meg aztán egyik irodalmi-politikai csoportosulással sem kötelezte el magát kizárólagosan. Így fordulhatott elő az, hogy bár jelképesnek számított hazatérése, végleges hazatelepődése Kisbaconba 1921 derekán, amikor százezrek fogtak okkal vagy ok nélkül vándorbotot a kezükbe és hagyták ott szülőföldjüket, Erdélyt, 1929-ben bekövetkezett halála után népszerűsége töretlen inkább csak szűkebb pátriájában volt.

Ebben nagy szerepet vállalt a kereken negyven esztendeje felavatott kisbaconi Benedek Elek Emlékház, Benedek Flóra és Bardócz Dezsóné Lőrincz Júlia, a leány és az unoka, amikor a személyes emlékekkel színesített kalauzolásaikon túl a zarándokhellyé vált kúria fennmaradásáért vívott mindennapos küzdelemben állta a sarat. Elsősorban nekik köszönhető, hogy tovább élt Benedek Elek legendás alakja, a diktatúra mostoha körülményei között is szinte családtagként beépült sok ezer gyermek és ifjú tudatába.

Mérhetetlenül gazdag Benedek Elek szellemi öröksége. Szakemberek vitatkoznak azon, hogy száz vagy háromszáz kötetnyi. Egy 1927-es levelében a Makkai Sándor Ady-könyvéről szóló füzetkékjét a 147. műveként emlegette, de hát a sok-sok másod és ki tudja hányadik kiadást megért eredeti szépirodalmi alkotások (regények, elbeszélések, versek, gyermektörténetek), fordítások, mesék, tudománypopularizáló írások aprólékos összehasonlító filológiai munkával is csak nagyon nehezen vehetők pontos leltárba. De bízzuk ezt a kutatókra, mert éppen Perjámosi Sándor immár két kötetben közzétett eddig számon sem tartott, többnyire álneveken jegyzett hírlapi cikkei figyelmeztetnek, hogy van még mit keresni a korabeli sajtóban.

Minthogy az idejé esztendő a Magyar Nyelv Éve is egyben, Benedek Elek örökségének egyetlen vonulatára hívnám fel a figyelmet: pályája kezdetétől nagyon tudatosan fordult a gyermek és a nép felé. Képviselőházi szűzbeszédétől, amely a jó gyermek- és ifjúsági könyvek kiadásának támogatásáról szólt, a Magyar mese- és mondavilágon át minden alkotását egyetlen cél szolgálatába állította: a jobbágyfelszabadítás óta rohamosan háttérbe szoruló hagyományos falusi és a városi polgári műveltség értékeinek egymást termékenyítő hatásában vélte megtalálni a korszerű magyar műveltség forrását. Nem egyszerre, fokozatosan jött rá, hogy kár parlagon hagynia népmesei tudását, mesélőkészségét, s az élőbeszéd fordulataival fokozatosan, de nagyon eredményesen egységesítette, magyarosította, vagy ha úgy tetszik, egyenesen székelyesítette a 19-20. század fordulójára a köznyelvet.

Ösztönzője lehetett az a tény is, hogy az akkortájt rohamosan magyarosodó Budapesten, Benedek Elek új életterében, nemcsak a szűk családi, hanem a tágabb polgári környezettel is meg akarja ismertetni az otthonról hozott, hagyományos értékeket. S a saját családi, a keze ügyében levő helyi és erdővidéki mesekincséből kiindulva, mintegy körkörösén veszi birtokba és adja tovább előbb a szűkebb pátriája, a Székelyföld, aztán az egész magyar nyelvterület s végül a világ mesekincsét.

Gyűjteménye talán a legnagyobb példányszámban megjelent könyv volt – a kilencszázas évek elején két esztendőben, még Jókait is megelőzve, a legnépszerűbb, a legnagyobb példányszámban kiadott író, s a szűkebb-bővebb válogatások, díszes és ponyvakiadások, amelyek az író életében és azóta is napvilágot láttak, túlzás nélkül a magyar irodalmi és köznyelv fejlődésére olyan hatással voltak, amely a Bibliához mérhető csupán. A belőlük eredő szólások, szóláshasonlatok, bizonyos kezdő és záró népmesei fordulatok azóta is szerves részévé váltak nemzedékek mindennapi beszédének: az Óperenciás tengert, az üveghegyeket, a tojánhéjba kerekedett és a Küüllön leereszkedett boldog egymásra találókat, akiknek lakodalmán előzőleg Hencidától Boncidáig folyt a mindenféle földi jó, vagy az ásó-kapa, s a nagyharang, a köszönd, hogy öreganyádnak szólítottál sok tucat társukkal – ezeket mindenütt ismerik, ahol legalább emlékcserépeiben él még a magyar nyelv. Ezért is válhatott közmegegyezéssel születése napja (szeptember 30.) a Magyar Olvasás Napjává a Kárpát-medencében.

És mint oly sok népmesei hőse, Benedek Elek alakja is legendákkal övezett, Elek apójává majd Elek nagyapójává vált egy nemzetnek, még mielőtt korban odaöszült volna. Hamuba sült pogácsájából mindannyiunknak jutott, rajtunk is múlik, hogy továbbadjuk ezt az immár oklevéllel is hitelesített magyar örökségünket.

Szabó Zsolt